

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről

Csata Pozsonynál

A humanista néven – *Aventinus* – ismertté vált Johannes Turmair (1477–1534) munkái, illetve azok magyar vonatkozású részei eddig is jól ismertek voltak a hazai medievisták körében.¹ Munkáinak jelentőségét az adta, hogy gondos és lelkes humanistaként valóban végzett forrás-tanulmányokat a délnémet kolostori és világi könyvtárakban, levéltárakban, amire egyébként általánosságban maga is büszkén hivatkozik. Am forrásai konkrét lelőhelyét sohasem adja meg, jelentős bizonytalanságot és kényelmetlenséget okozva ezzel a későbbi kutatásnak. Másrészt azonban az is bizonyított, hogy olyan források is kezébe kerültek, amelyek – időlegesen – elvesztek, és csak a 19. század folyamán kerültek ismét elő.² Ez utóbbi körülmény a szerző szavahihetőségét alaposan megtámogatta, de a modern olvasók kétségeit nem oszlatta el végleg. Fenntartásainkat³ az is erősíti, hogy a humanisták a rendelkezésükre álló forrásokat általában alaposan kibővítették, azok stílusát és szóhasználatát modernizálták, valamint az irodalmi szerkesztés szabályainak megfelelően retorikus s egyéb betétekkel kerekítették ki.⁴ Maga Aventinus is egy *Beatus Rhenanus*nak

- 1 Használt kritikai kiadása, ami egyébként gyakorlatilag megegyezik a Gombos által közölt szöveggel: Johannes Turmairs gennant Aventinus Sämtliche Werke. I–VI. (= SW) München, 1880–1908. A latin részt ld. II. Hg. v. Sigmund Riezler. München, 1882. 657–659. – Az antikizáló, sokszor Tacitus Germániájára és Strabónra visszamenő népnevek azonosításához jól hasznosítható a kiadás névmutatója. Életére a legújabb összefoglalót ld. *Gerald Strauss*: *Historian in an Age of Crisis. The Life and Work of Johannes Aventinus, 1477–1534.* Cambridge, Mass., 1963., ld. még: *Karl Bosl*: Johann Turmair, Gen. Aventinus aus Abensberg in seiner Zeit. *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 40(1977) 325–340.; *Eberhard Dünninger*: Johann Aventin. Leben und Werk des bayerischen Geschichtsschreibers. Rosenheim, 1977. Újabb, fontosabb tanulmányokra ld. *Alois Schmid*: Die historische Methode des Johannes Aventinus. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 113(1977) 338–395.; *Friedrich Merzbacher*: Aventin und das Recht. *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 40(1977) 373–390.
- 2 Ilyen pl. a Hohenaltheimi zsinat jegyzőkönyve (916), amelyet Aventinus a freisingi dómkönyvtárban olvasott, jegyzetelt ki, de kézírata csak 1834-ben vált ismertté; avagy a salzburgi évkönyvek (*Annales Iuvavenses*), ami Admontból került elő 1921-ben, ld. *A. Schmid*: i. m. 391.
- 3 Aventinus megítélése a humanista történetírás értékelésével együtt ingadozott. Legvégletesebb formában Josef von Hormayr nevezte a „hazugság atyjának” (*Vater der Lüge*), ami azért nyilván túlzás. Idézi *A. Schmid*: i. m. 390.
- 4 A humanisták bevett gyakorlatához tartozott, hogy gondosan felkutatott forrásaik szövegébe önkényesen belenyúltak, azt korrigálták, kiegészítették, Ez alól Aventinus sem volt kivétel, ld.

írott levelében a történetírás célját a „*voluptas*” és „*utilitas*”-ban (’élvezet’ és ’hasznosság’) jelöli meg.⁵ Ezért állította művét a bajor patriotizmus szolgálatába, amihez csatlakozott a megfelelő „stílus” és „ítélet” (*stylus et iudicium*) megtalálása. Ennek elmaradhatatlan elemei voltak a kitalált – „rekonstruált” – szónoklatok és csataleírások. Ezekre a történetíróknak sokkal nagyobb mennyiségben volt szükségük, mint ahogyan azokat forrásaikban megtalálták, noha a források szerzőinek a középkori szóbeliség viszonyai között még akkor sem lehetett semmi esélyük egy csatateri beszéd lejegyzésére, ha az valóban elhangzott volna. A csataleírásokra pedig általában igaz, hogy egy csatának az előkészületeire és következményeire mindig sokkal több forrás vonatkozik, mint magára a harci küzdelemnek a résztvevők számára is átláthatatlan forgatagára. Amint találóan megjegyzi: „retorikailag belenyúltunk a szövegbe, de történelem törvényeinek a határain belül” (*rhetorici sumus, sed lex historiae coegit*).⁶ Szakmailag mindezt az „ítélet, megítélés” szabályai határozzák meg, azaz a történeti kép kialakítása. Ebben meghatározó szerep jut a források megtalálásának és kiválasztásának, miként azokat emlegette: „az igazság tiszta forrásai” (*puri veritatis fontes*). A történeti információk elsődleges vagy másodlagos jellegének tudatos megkülönböztetése persze még távol állt tőle, még ha alkalomszerűen tesz is ilyen megjegyzéseket, mint például akkor, amikor *Arnpeck* egy adatát olvasva felfigyel arra, hogy az *Bernardus Noricustól* származik.⁷ Ugyanakkor, nagyon helyesen, elsőrangú forrásokként az okleveleket, hivatalos iratokat, törvényeket, utasításokat, leveleket kezeli (*certissimaque historiae sunt fundamenta*), miközben, szintén helyesen, az elbeszélő forrásokat mellékes, kiegészítő forrásnak tartja.⁸

Aventinus, aki maga is számos egyetemen végzett tanulmányokat – így a szülővárosától, az *Aventinus*-szá latinosított Abensbergtől nem is messze fekvő Ingolstadtban, továbbá Krakkóban, Bécsben és Párizsban – nagy olvasottságra és széles humanista műveltségre tett szert. A híres humanista, Conrad Celtis tanítványa, majd barátja lett, sőt, még egy rövid itáliai utazást is maga mögött tudhatott. A bajor hercegek, Lajos és Ernő nevelőjeként, majd udvari történetírójaként állította össze a bajorok történetét *Annalium Boiorum libri septem* (A Bajor évkönyvek hét könyve) címmel, a világ teremtésétől 1460-ig terjedően.⁹ A bajo-

A. Schmid: i. m. 393., és az Aventinus által elsőként kiadott „*Vita Heinrici IV. imperatoris*” modern kiadásához fűzött megjegyzéseket Wilhelm Wattenbachtól, ld. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores* (= MGH SS) in usum scholarum. [58.] Hannoverae, 1899. (Nachdruck: 1949.) bevezető, 3.; *Harold Steinacker*: Zu Aventin und den Quellen des dritten Kreuzzuges. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (= MIOG) 41(1926) 165–167.

5 A. Schmid: i. m. 346.

6 I. m. 347.; SW III. 8., VI. 74.

7 A. Schmid: i. m. 349.; SW VI. 126.

8 Ezzel kapcsolatban jegyzi meg: „nem a krónikások, hogy úgy mondjam hazugságait követem” (*non conquiram chronicariorum, uti vocant, mendacia*). SW III. 109.

9 A krónika első kiadásai (a latiné: Ingolstadt, 1554., a német változaté, azaz a Bajor krónikáé: Frankfurt, 1566.) egyházpolitikai okokból megrostált és cenzúrázott kiadások voltak, hiszen Aventinus a reformáció elkötelezett híve volt.

rok történetének megírására a megbízást 1517-ben kapta, s a munkát végül 1524-ben fejezte be. A rákövetkező évtől, szinte haláláig, a német változaton dolgozott, mely nem egyszerű fordítása a latinnak, hanem értelemszerű átalakításokkal a szélesebb olvasóközönség számára is érthető szöveg kialakítására tett kísérlet. Mint méltatói írják: néptankönyv, nyelvemlék, politikai irat egyszerre.¹⁰ Ezt Regensburgban fejezte be 1533-ra, ahová a reformációt támogató magatartása miatt kényszerült áttelepedni (s éppen ezért vették fel a tiltott könyvek listájára). Síremléke ma is Regensburgban, a Szent Emmeram kolostor kertjében található.

A forrásanyag iránti hallatlan és kielégíthetetlen kíváncsisága megkülönbözteti a korábbi bajor történetíróktól (Andreas von Regensburg, Georg Hauer, Hans Ebran von Wildenberg, Ulrich Füetrer), de még a legismertebbtől, az Aventinus által is használt Veit Arnpecktől is.¹¹ Bajorország városait és monostorait hét esztendőn át járta, s rengeteg feljegyzést készített. Kutatásai eredményeként számos középkori munkát ő adott ki elsőként, továbbá számos város, egyház és kolostor történetét külön is összefoglalta (Scheyern, Passau, Altötting stb.). A történészi hírénel kedvezőbb megítélés jutott neki a segédtudományok művelői körében, hiszen a numizmatikusok rendkívül nagyra értékelik érmeik iránti érdeklődését, miként nevezték már az első diplomatikusnak (oklevélszakértőnek) is.¹² 1517–1519. évi utazását, amikor majdnem száz helyszínt keresett fel források után kutatva, csak „*Iter bavaricum*”-ként emlegetik, de voltak „kedvenc” levéltárai, ahová többször is visszatért. A mű bevezetőjében maga is rendkívül büszkén vallja, hogy „szó szerint leírtam minden fennmaradt kéziratot, oklevelet, privilégiumot, levelet, krónikát, verset, mondást, történetet, mise- és imádságoskönyvet, kalendáriumot, nekrológiumot, szentek életét, [...] követ, érmet, sírkövet, feliratot”.¹³

Aventinus munkájának magyar vonatkozású részeit javarészt lefordították az utóbbi évtizedek történeti szöveggyűjteményei számára.¹⁴ Sajnálatos módon

10 F. Merzbacher: i. m. 374.

11 Rájuk összefoglalóan ld. Rolf Sprandel: *Chronisten als Zeitzeugen*. Köln–Weimar–Wien, 1994. 287–308.

12 Konrad Josef Heilig: *Ostrome und das Deutsche Reich um die Mitte des 12. Jahrhunderts*. Die Erhebung Österreichs zum Herzogtum 1156 und das Bündnis zwischen Byzanz und dem Westreich. In: *Kaisertum und Herzogsgewalt im Zeitalter Friedrichs I. Studien zur politischen und Verfassungsgeschichte des hohen Mittelalters*. Leipzig, 1944. (Schriften des Reichsinstituts für ältere deutsche Geschichtskunde 9.) 1–271., idézi A. Schmid: i. m. 390.

13 „Demnach hab ich [...] allerlai handschriften, alte freihait, übergab, briefe, chronica, rüef, reimen, sprüch, lieder, abenteuer, gesang, petpüecher, messpüecher, salpüecher, kalender, totenzedel, register der heiligen leben durchlesen und abgeschrieben; heiligtum, monstranzen, seulen, pildnus, creutz, alt stein, alt münz, greber, gemel, gewelb, estrich, kirchen, überschrift besuecht und besicht”. (SW IV. 6–7. és latinul: II. 3.), vö. A. Schmid: i. m. 348.

14 Magyar vonatkozású részek latin nyelvű kiadását ld. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. I–III.* (= *Cat. font.*) Collegit Albinus Franciscus Gombos. Budapestini, 1937–1938., I. 341–386.; magyarul (Dér Terézia és Sz. Galántai Erzsébet fordításában): *A honfoglalás korának*

azonban kimaradt ezekből a 907. évi pozsonyi csatára vonatkozó néhány oldal, aminek fordításban való használatára éppúgy igény mutatkozik, különösen, hogy 2007-ben a csatának milleszázadonkénti évfordulóját ünnepeljük.¹⁵

A csata történeti megítélésével kapcsolatban általában két véglet figyelhető meg. Az egyik, s ez inkább a régebbi szakirodalomra jellemző, teljes egészében hitelt ad Aventinus leírásának, a másik, kritikusabb és modernebb felfogás – éppen Aventinus történeti hitelének tagadása miatt – alig veszteget szót rá.¹⁶

A teljesség igénye nélkül csak néhány példát említünk ezzel kapcsolatban. Pauler Gyula (1900) semmi hitelt sem adott Aventinus szavainak, s ezért csak egy nagy magyar győzelem tényét fogadta el. Mivel még nem ismerte a pozsonyi helyszínt megerősítő salzburgi évkönyv-bejegyzést, a csata helyszínét – logikai alapon – Bánhida közelébe helyezte.¹⁷ Pauler álláspontja azonban inkább kivételnek tekinthető, hiszen Rónai Horváth Jenő (1895) még teljes hitelt adott Aventinusnak, olyannyira, hogy a nekrológiumok dátumaival szemben augusztus 8–12-re datálta a csatát.¹⁸ Rudolf Lüttich (1910) érezhetően visszafogott a csata leírásakor, Aventinus történetét nem idézi.¹⁹ Vele ellentétben Gina Fasoli szinte szóról szóra követi Aventinust, ám éles szemmel észreveszi, hogy Aventinus a 910. évi magyar győzelem leírását illeszti a pozsonyi csata végéhez.²⁰ Végül, a kétkötetes magyar hadtörténelmi összefoglaló röviden tárgyalja a csatát, ám ért-

írott forrásai. (= HKÍF) Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7.) 267–276. – Az Aventinus-kivonatra ld. Excerpta Aventini ex Annalibus Iuvavensibus antiquis derivati. MGH SS XXX/2. 1926–1934. (Nachdruck: Stuttgart, 1976.) 743–744. és Cat. font. II. 915–916. magyarul (Tóth Sándor László fordításában): HKÍF 265–266. – Bajor évkönyvek Horváth János által készített magyar fordítását ld. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Szerk. Györffy György. Bp. 1975. (bőv. kiad. Bp. 2000.) 262–269.

15 A csatával foglalkozó legújabb szakirodalomra ld. *Négyesi Lajos*: A pozsonyi csata (907. július 4.). In: *Fegyvert és vitétz...* A magyar hadtörténelem nagy csatái. Szerk. Hermann Róbert. Bp. 2003. 11–25.; *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Szeged, 2003. 31.; *Bóna István*: A magyarok és Európa a 9–10. században. Bp. 2000. (História könyvtár. Monográfiák 12.) 34–35.; *Kordé Zoltán*: Brezalausburgi csata. In: *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál–Makk Ferenc. Bp. 1994. 128. – Jellemző módon Herwig Wolfram egy fejezetcímét és egy oldalt szentel az eseménynek, ld. *Herwig Wolfram*: Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung, 378–907. Wien, 1987. 308.

16 A teljes hitelt adók között említhető *Bánlaky Breit József*: A magyar nemzet hadtörténelme. I–XXII. Bp. 1929–1942. (CD-ROM, Arcanum Digitéka I.) – megjegyzendő, hogy igen zavaros kronológiai keretbe helyezi el az eseményeket – és *Vajay Szabolcs*: Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte, 862–933. Mainz, 1968. – Aventinus megjegyzéseit kritikával használja *Maximilian Georg Kellner*: Die Ungareinfälle im Bild der Quellen bis 1150. Von der „Gens detestanda“ zur „Gens ad fidem Christi conversa“. München, 1997. 155–157.

17 *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900. 44–46., 162.

18 *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. Bp. 1895. 18–20. („pozsonyi és ennsburgi csaták”).

19 *Rudolf Lüttich*: Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert. Berlin, 1910. 54–55.

20 *Gina Fasoli*: Le incursioni Ungare in Europa nel secolo X. Firenze, 1945. 119–120.

hetetlen módon azt Ennsburghoz helyezi, míg a kötet végén található kronológiában Pannóniában történt magyar győzelemről esik szó.²¹

Nem olyan régen rendezett a Hadtörténeti Intézet és a *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztősége egy kerekasztal-beszélgetést arról, hogy a hadtörténeti események modellezésének mennyi a történelmi jogosultsága, történetesen – és véletlenszerűen – a mohácsi csata kapcsán.²² Pedig sokkal inkább a pozsonyi csata lehetne az igazi klasszikus példa, hiszen annak esetében jószerűen csak a csata helyét ismerjük, továbbá – a nekrológiumoknak köszönhetően – az elesettek neveit és halálzási napját, valamint az 1500 körül alkotó humanista, Aventinus – végeredményében jórészt ismeretlen és nem azonosított (nem is azonosítható) forrásokon, másrészt saját kombinációin alapuló – elbeszélését, aminek vagy hitelt adunk vagy nem.²³ Egyébként Aventinus műve őrizte meg a magyar vonatkozásokban is gazdag Altaichi évkönyvek kivonatát, aminek hitelét egészen váratlanul erősítette meg egy 19. században felbukkant másolat.²⁴ A felfedezés jelentőségének maga Aventinus is tudatában volt, amint erről kollégáját, Georg Spiest értesítette.²⁵ Az Altaichi évkönyvek müncheni kéziratában a margón fel is fedezték Aventinus jegyzeteit,²⁶ ami teljesen egybevága a humanistáról kialakított képpel. Összességében tehát a történelmi hitelt illetően önmagában még nem kizáró ok, ha valami csak Aventinusnál olvasható.

A pozsonyi csatával eddig a legrészletesebben Kurt Reindel foglalkozott, a vonatkozó forráshelyeket is ő gyűjtötte össze.²⁷ A csatával kapcsolatos évkönyv jellegű bejegyzéseket is ő csoportosította: eredményei szerint a mára elveszett Sváb világkrónikán alapul Hermann von Reichenau és az „Epitome Sangallensis” bejegyzése, melyek egyúttal mintául szolgáltak egy sor további krónikás bejegyzésnek. A második csoportba az eredendően Salzburgból és Regensburgból származó évkönyvek sorolhatók, míg külön kezelendő a Hildesheimi évkönyv. Ezekről függetlenül, mozaikszerűen összeállítva mondandóját, dolgozott Marianus Scotus és Annalista Saxo.

Aventinus műve egészen sajátos helyet foglal a pozsonyi csatával foglalkozó források között. Az összes többi forrás szűkszavúságával ellentétben egy terje-

21 *Borosy András*: Magyarország hadügye és háborúi a honfoglalástól az Árpád-ház kihalásáig. In: Magyarország hadtörténete. I. A honfoglalástól a kiegyezésig. Főszerk. Liptai Ervin. Szerk. Borus József. Bp. 1984. 21., 583.

22 *Gyáni Gábor*: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények* 119(2006) 121–133. és a vita folytatása.

23 A magyar szakirodalomban Aventinus adatainak használhatósága mellett érvelt Tóth Endre, amikor a történetíró Szt. István felesége, Gizella hozományaként emlegette Pozsonyt, Sopront és Szombathelyt, vö. *Kiss Gábor–Tóth Endre–Czigány Balázs*: Savaria–Szombathely története a város alapításától 1526-ig. Szombathely, 1998. 109–110.

24 *Alphons Lhotsky*: Quellenkunde zur mittellalterlichen Geschichte Österreichs. Graz–Köln, 1963. (MIÖG Ergänzungsband 19.) 173.

25 *G. Strauss*: i. m. 91.

26 Idézi: HKÍF 265.

27 *Kurt Reindel*: Die bayerischen Luitpoldingen, 893–989. Sammlung und Erläuterung der Quellen. München, 1953.

delmes, kerek történetet ad elő, ami jelenlegi formájában nyilván nem egyezhet meg egyetlen korabeli, értelemszerűen mára elveszett forrás szövegével sem. Reindel úgy véli, hogy Aventinus részleges hitelessége mellett szól egy 907. június 17-i oklevél, amely Sankt Florianban kelt.²⁸ Igaz, az okmány hamis, de jó okkal feltételezhető, hogy egy eredeti alapján készítették. Ebben Gyermek Lajos király Burchard passauai püspöknek adományozza Altöttinget a salzburgi érsek, Theotmar, Luitpold gróf és Isangrim gróf, valamint más, meg nem nevezett személyek (*cum aliis fidelibus nostris*) kérésére és jelenlétében. Az oklevél egy 12. századi passauai másolatgyűjteményben maradt fenn, amelyet használhatott Aventinus, s – elbeszélése alapján ítélve úgy tűnik – használt is: innen származhat latin és német nyelvű munkája június 17-i dátuma. Reindel úgy találja, hogy az oklevél jól beilleszthető a magyarok ellen vonuló Gyermek Lajos király és serege itineráriumába. Az uralkodói oklevél-kibocsátás és a hadrakelés közötti kapcsolat felismerése egyébként elfogadható, hiszen 903-ban Gyermek Lajos egy, a Duna mentén kiadott oklevélből a modern történészek is hasonló következtetést vonnak le.²⁹ Sőt, a bajor seregnek valóban ezen a területen kellett tartózkodnia, ha július első napjaira már Pozsonyig értek el.

Reindel joggal tartja gyanúsnak a formális hadüzenet említését június 17-ére vonatkozóan, mivel már az előző években, 904 óta mindenképpen, folyamatos hadiállapot meglétével lehet számolni a bajorok és magyarok között. Magyarázatul a humanista antik jogi és stiláris formákat utánzó igyekezete szolgálhat ez esetben: hadüzenet nélkül elképzelhetetlen egy háború leírása.

Reindel hasonlóképpen elgondolkoztatónak tartja a hadjárat menetének leírását, a Nagy Károly avarok elleni hadjáratára emlékeztető hármas tagolódást. Ezt persze Aventinus valóban ismerhette az *Annales regni Francorum* 791. évnél adott leírásából,³⁰ ugyanakkor Aventinus szóhasználatában különösebb hasonlóság nem figyelhető meg a 791. és a 907. évi események leírásában. A frank sereg Aventinus leírásában is az Enns folyónál áll meg, ahol háromnapos egyházi előkészítésre, misékre, litániákra, Isten áldásának kérésére kerül sor. Majd itt válnak szét három irányba a seregek, a jól ismert módon. Szó szerinti, jellegzetes egyezések nincsenek, de a leírás általános jellege miatt (déli, északi part, folyón való hajózás) nem is nagyon lehet. Egyébként Ennsburg vára nevét ismerhette a Fuldai évkönyvekből (a 900. évből) is.³¹

Nem kevésbé problematikus a magyarok taktikájának pontos, találó és hiteles leírása. Ezeknek elemeit nagy valószínűséggel Regino és Liutprand művében találta meg. Reginónál a 889. évnél olvashatunk arról, hogy a magyarok kerülnek a közelharcot, a várostromokhoz nem értenek, s a színlelt megfutamodás meste-

28 I. m. 61–62. (N° 44.).

29 903. szept. 26., Albern an der Donau, ld. *K. Reindel*: i. m. 47–48. (N° 33.)

30 MGH SS in usum scholarum. [6.] Hannoverae, 1895. (Nachdruck: 1950.) 88–89.

31 „pro tuitione illorum regni validissimam urbem in littore Anesi fluminis muro obposuerunt”. MGH SS in usum scholarum. [7.] Hannoverae, 1891. (Nachdruck: 1978.) ad annum 900.

rei.³² Ez esetben számos kifejezés ismétlődése egyértelművé teszi Regino forrásként való használatát:

Regino	Fordítás	Aventinus
<i>corneis arcubus</i>	„szaru nyilakkal”	<i>corneis arcubus</i>
<i>cominus in acie preliari</i>	„közelharcban harcolni”	<i>acie congregi, ense cominus pugnare</i>
<i>obsessas expugnare urbes nesciunt</i>	„nem tudnak körülrzárt városokat megostromolni”	<i>nec [...] urbes expugnare tum noverant</i>
<i>fugam simulant</i>	„színlelik a menekülést”	<i>fugam simulant</i>
<i>paulo post pugnam ex fuga repetunt</i>	„kiszáratva menekülésből támadásba mennek át”	[más szavakkal körülírva]
<i>cum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subenundum sit</i>	„amikor már markunkban érezzük a győzelmet, akkor kerülünk a legnagyobb veszélybe”	<i>dum te vicisse putaras, in discrimine maximo eras</i>

A hasonlóságok közül különösen az utolsó megjegyzés árulkodik a közvetlen forráshasználatról, aminek latin megfelelője Aventinusnál egészen hasonló.

Az Aventinusnál elesettként megnevezetteket sem tudjuk más forrásból ellenőrizni. A fennmaradt nekrológiumok csak Luitpold, az érsek és két püspök-társa haláláról tanúskodnak. Közvetetten Aventinust támogatja az a megfigyelés, hogy a megnevezett világi előkelők, grófok közül az oklevelekben Isangrim, Iring, Gumpold nem tűnnek fel többé, ugyanakkor például Aribo Aventinusnál életben marad, s valóban, később a forrásokban is feltűnik. A 19 névből álló további névsort illetően azonban csak feltételezésekre hagyatkozhat a kutatás. Felmerült, Riezler³³ említette, hogy a nevek egy része más – például a merseburgi – nekrológiumból került át ide. Reindel arra hajlik, hogy Aventinus olyan (esetleg: többségében olyan) nekrológiumokból írta ki a neveket, amelyek ugyan ezekből az évekből származtak, de magával a csatával nem igazolható a kérdéses személyek kapcsolata. A nevekre vonatkozó zavar olvasható ki abból a tényből is hogy, a 19 név között Hatto neve kétszer, Isangrim neve háromszor fordul elő. Meglehet, hogy különböző nekrológiumokban esetleg ugyanazokat a neveket említették meg, s ez az oka ismétlődésüknek, ami közvetett módon a hitelességük mellett szólhat. Kérdés, hogy miért kellett éppen 19 nevet kigyűjtenie, ha a keret kitöltésével nehézségei támadtak? Esetleg tényleg 19 név gyűlt össze az anyaggyűjtése során, vagy éppen valahol ezt a számot olvasta a csatában elesettekre vonatkozóan, s ehhez keresett megfelelő számú nevet? A német oklevélkritika nagy alakja, Harry Bresslau is úgy vélte, hogy Aventinus bizonyosan írott forrásokra támaszkodott a nevek összegyűjtésében, de kizárható, hogy ennyi nevet

32 MGH SS in usum scholarum. [50.] Hannoverae, 1890. (Nachdruck: 1978.) 132–133.

33 *Sigmund Riezler: Geschichte Baierns. I. Gotha, 1878. 256–257.* – Riezler egyébként nem ad sok hitelt Aventinusnak, a csatának még későbbi, 11. századi történeti eseményekkel való kapcsolatba hozását is felveti.

egymás után, egy forrásban talált volna meg. Ezekre a kérdésekre végleges válasz már nem adható, egyebek mellett az azonos neveknek a korabeli forrásokban való gyakori ismétlődése miatt sem.

Nem kevésbé fontos, hogy a korabeli szűkszavú feljegyzések közül egy megőrizte a csata helyszínének nevét (*Brezalauspurc*, 'Braslav vára'), és számos forrás a napját, ez utóbbit már, persze különféle változatokban. A Salzburgi évkönyv július 4-t említ, a Freisingi nekrológium a csatát június 28-ra, Luitpold halálát július 5-re teszi.³⁴ A püspökök halálát június 28., július 5. és 21. napokra helyezték. A fenti eltérések különféle magyarázatokhoz vezettek, részben oly módon, hogy a csatát – részben Aventinus leírását követve – több napra próbálták helyezni, vagy az említett július 5-t választották. Ma az általános felfogás a csata első napját július 4-re helyezi, az alapján, hogy a július 4–5-ét több forrás is megerősíti.³⁵ Nem tudjuk, hogy Aventinus mire alapozta azt az állítását, hogy a csata három napig elhúzódott. Meglehet, hogy a vereség súlyosságából következett erre, esetleg a külön-külön haladó bajor seregek tényéből, vagy abból, hogy eltérő datálást talált a korabeli forrásokban. Egyébként valószínűleg helyesen járt el, s a harci cselekmények nyilván nem korlátozódtak egyetlen napra. Pozsony stratégiai jelentőségével egyébként Aventinus tisztában volt, amit mutat, hogy nagy művében a 900. évnél a bajorok Pozsonyig üldözik a magyarokat. Reindel is úgy véli, hogy ebben a 907. évi események ismerete vezette tollát.³⁶ Érdeemes utalni egy olyan Aventinus-féle leírásra is, ahol sejtetően és érezhetően semmiféle kiegészítő híryanag nem állt rendelkezésére, mégis egy féloldalas kerek történetben adja elő azt, amit a korabeli évkönyvek két sorban írtak le: 913-ban a bajor vezérek vereséget mérnek a magyarokra az Inn-nél.³⁷

A humanista forráskutatásait igazolja a vereséget követően leírt újabb bajor vereség. Ez nyilvánvalóan a 910. évi (június 12–22. közötti) Lech melletti vereségre vonatkozó leírás, amit Aventinus önkényesen kapcsolt a 907. évhez.³⁸ Talán az újabb leírásban hasznosította Cremonai Liutprand *Antapodosis* című művének néhány, éppen az Aventinus által idekombinált 910. évi győztes magyar

34 A térség apátságai a pozsonyi vereség súlyával még sokáig tisztában lehettek éppen a rendelkezésükre álló nekrológiumok alapján. Nehezen bizonyítható, de hihető a feltevés, hogy a Nibelung-énekben az Attilához vonuló burgundi sereg katasztrófájában megcsillanhat valami a 907. évi tragédiából, vö. *Karl Brunner*: *Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert*. Wien, 1994. (Österreichische Geschichte 907–1156.) 53. utalással *Hermann Reichert*: *Nibelungenlied und Nibelungensage*. Wien–Köln, 1985. 17.

35 A különféle nézetekre ld. *Johann Friedrich Böhm*: *Regesta Imperii*. 1. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918. Nach J. F. Böhm neu bearb. von Engelbert, Mühlbacher, vollendet von J. Lechner, Geleitwort von Leo Santifaller, mit einem Vorwort, Konkordanztabellen und Ergänzungen von Carlrichard Brühl und H. H. Kaminsky. Hildesheim, 1966. 2044a.; *Harry Bresslau*: *Die ältere Salzburger Annalistik. Abhandlungen der Preuss. Akad. D. Wiss. Berlin Phil.-hist. Kl.* 1923. 2. sz. 52–53.

36 *K. Reindel*: i. m. 25–32. (N° 22.)

37 I. m. 103–106. (N° 254.)

38 A 910-es eseményre vonatkozó forrásokra ld. *K. Reindel*: i. m. 94–98., ahol éppen Aventinus félredatált, általa 907-hez csatolt bekezdését nem idézi.

csatához kapcsolódó, magyarokra vonatkozó fordulatát (II. 4.), amely a magyarok lesvetésére vonatkozik.³⁹ Liutprand művét egyébként Ranshofenben valóban forgatta a szerző.

A későbbi történetírói feldolgozások is Aventinushoz hasonló módon keverik össze a korabeli ütközeteket. Az egyik legnépszerűbb feldolgozás Andreas Lazarus von Imhof (1656–1704) képekkel illusztrált világtörténete (*Neu eröffneten historischen Bilder-Saals. Dritter Theil*) is érdekes módon vegyíti az egyébként Aventinustól származó információkat (három napig tartó csata, a német nemesség javának lemészárlása, 907-es év), valamint a csata helyének Augsburghoz, a Lech mellé való helyezésében. Az eredetileg 1692 és 1701 között kiadott műnek 1723. évi nürnbergi kiadását használtuk, ahol a 68. oldalon még a csatának a képét is elhelyezték. (Lásd a képet.)

A Bajor évkönyv német változata, a Bajor krónika a latinnál rövidebb és összefogottabb szöveget kínál. Ebben csak Lajos király, Luitpold herceg, az elesett három püspök, a három apát, a világiak közül Sighard, Rathold, Hatto, Meginward, Isangrim nevei, valamint Pozsony neve – *zu Presburg* alakban – for-

³⁹ A részlet magyar fordításban olvasható: HKÍF 215–216.

dul elő. Teljesen hiányzik a magyarok harcmodorára vonatkozó megjegyzés, sokkal rövidebb az Enns melletti vereség leírása, ugyanakkor szinte teljes terjedelmében közli a Luitpold halála körüli fejtegetéseit.⁴⁰ Meglehet, hogy a rövidebb német változat adja vissza a forrásokban tényleg megtalált neveket, s ha így van, figyelemre méltó, hogy a három irányban vonuló csapatok tényét is megemlíti, anélkül, hogy a latinhoz hasonló módon részleteznék az egyes kontingenseket és sorsukat a hadjárat során.

Összességében úgy látjuk, hogy Aventinus gondos történész módjára járt el, miután elsőként ismerte fel, hogy az ütközet meghatározó jelentőségű volt a közép-európai térség további sorsát illetően. A pozsonyi csata leírására szánt terjedelem arra enged következtetni, hogy bajor szempontból fontosabbnak tartotta a 955. évi Lech-mezei (augzburgi) csatánál is, amit egészen kurtán intéz el. Elolvasta a nekrológiumokat, a rendelkezésére álló okleveles és elbeszélő forrásokat, s azokból megfelelő forráskritika és történeti mérlegelés (*iudicium*) után alkotta meg munkája 907. évi eseményekkel foglalkozó fejezetét. Nagyon helyesen kapcsolta egybe a 907-es eseményeket a 791. évi, avarok elleni hadjáratával, hiszen a nyugati támadás iránya és útvonala szinte megegyezett. A rekonstrukcióban nem is tévedhetett, hiszen a bajorok nyilván a Duna mellett, a déli parton húzódó *limes*-úton vonultak, a Dunán utánpótlást szállító hajók támogathatták a hadjárat sikerét, s egyáltalán nem kizárt, hogy az északi partról is biztosították a déli oldalon vonuló főszereget, miként arra valóban található említés. Aventinus egyébként, ismét ritka jó érzékkel, éppen a 907. évi hadjárat elé helyezi be a bajor Duna-kereskedelemre vonatkozó forrást, a raffenstetteni vámszabályozás kivonatát, aminek *ante quem*je valóban a 907. évi bajor vereség, hiszen ezt követően fenntarthatatlanná vált a keleti irányú hajóforgalom.⁴¹ Egyébként más esetben is található a hajók katonai alkalmazására forrást, mint például 899-nél (Fuldai évkönyv), amit aztán Aventinus is átvett saját variánsába.⁴² Hasonlóképpen bizonyos, hogy történetírói módszerének részévé vált, hogy a seregeket, nagyon helyesen, eltérő útvonalon vezeti. Így írja le például a bajorok magyarok felett aratott 943. augusztus 12-i győzelmét Wels mellett. Ez esetben Reindel kritikája ismét nem tűnik alaptalannak, miszerint Aventinus a saját szakállára színezte ki az évkönyvek ismét rendkívül rövid, kétsoros említését.⁴³

Nem állapítható meg bizonyosan, hogy mára elveszett forrásokban a 907. évnél az útirányra milyen utalásokat találhatott. Ilyenre utal talán az a tény, hogy Aventinus a nekrológiumok datálásával szemben augusztusra teszi az ütközet idejét. Ha nem egyszerű tollhiba, akkor a változtatásra talán ismét a hadjárat

40 Bayerische Chronik 138. fejezet. Hg. v. Matthias Lexer. SW V. München, 1884. 256–257.

41 Quellen zur deutschen Verfassungs-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte bis 1250. Hg. v. Lorenz Weinrich. Darmstadt, 1977. 14–19. Aventinus vámszabályozás-kiadását értékeli F. L. Ganshof: Megjegyzés az „Inquisitio de Theloneis Raffenstettensis”-hez. In: Az ókori és középkori társadalomtörténet kérdései. III. Szerk. Dr. Jónás Ilona. Bp. 1970. 115–145.

42 K. Reindel: i. m. 20–21. (N° 16.)

43 I. m. 196–199. (N° 99.)

jelentősége indíthatta, vagy még inkább egy mára elveszett forrás számára meggyőzőnek tűnő adata. Annyit megengedhetünk, hogy több mindent találhatott, még ha azok terjedelmükben és jellegükben inkább az évkönyvszerű rövid híradásokhoz lehettek hasonlóak. Az azonban bizonyos, hogy Aventinus a maga humanista retorikája (*stylus*) által sugallt fejezetbe dolgozta be mindazt, amit forrásaiban talált. Egy olyan renovált házhomlokzathoz lehetne az Aventinus által ránk örökített képet hasonlítani némiképp, ahol a nem látható rétegekben a korábban dolgozó mesterek keze munkája is fellelhető, de többé önállóan napvilágra nem hozható. Aventinus a mai őstörténészeket megszegyenítő eredményességgel és jó érzékkel dolgozott, s hadtörténeti vénája is jelesre vizsgázott ez esetben. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy benne tisztelhetjük a korai magyar hadtörténelem első igényes, tudós feldolgozóját, még ha csak egy részfejezet erejéig is.

Mindennek annál is nagyobb a jelentősége, mivel a korabeli humanisták az ütközet jelentősége felett átsiklottak, egy szokványos csetepaténak láttatták a kalandozások számtalan eseménye között. A szintén ebben a korban alkotó, s Aventinus által használt bajor Veit Arnpeck latin nyelvű krónikájában (cap. 15.) sem ír többet, mint hogy Lipót (Luitpold) bajor herceget, Arnulf apját a magyarok uralmának ötödik évében egy a magyarok és bajorok közötti háborúban megölték.⁴⁴ Arnpeck egyébként pontosan követi forrását, Ottó, freisingi püspök krónikáját (VI. 15.), aki azonban évszámadatot, még az uralkodási éveket sem közli.⁴⁵ A magyar történetet is író karintiai plébános, Jakob Unrest pedig csak a 910. évi magyar győzelemnek szentel néhány sort.⁴⁶ Bonfini az adatra egyáltalán nem figyelt fel, miként a középkori magyar történetírók sem.

Tanulásként összefoglalóan megjegyezhetjük, hogy a középkori forrásokat, amelyek a szó tulajdonképpeni és kora újkori értelmében soha nem voltak hadtörténeti források, kontroll szempontok, azaz a modern kori hadtörténészek által kidolgozott szempontok, mérhető és kvantifikálható mutatók figyelembevételével kell elemeznünk. Ugyanakkor fontos, hogy e keletkezésük körülményeiből következően nem hadtörténeti forrásokat csak megfelelő forráskritikai szűrőn értékelve és elemezve hasznosítsuk mint katonai események rekonstruálására alkalmas szövegeket. A szerzők mondandójának eleve keretet adott műveltségük, az általuk követett irodalmi műfaj követelményei. (Így például a 933. évi merseburgi és a 955. évi Lech-mezei csatáról Widukind elbeszélésében a bibliából kölcsönzött kifejezéseken és leírásokon keresztül értesülünk.) Mindez nem feltétlenül jelenti azt, hogy amit olvasunk, nem igaz. De annál határozottabban figyelmeztet arra, hogy a szerző (nyilván – több áttételen át – szemtanúig visszavezethető) információi már eleve átestek egy szerzői modell-képzésen.

44 *Veit Arnpeck*: Sämtliche Chroniken. Hg. v. Georg Leidinger. München, 1915. 114–115., és *K. Reindel*: i. m. 65.

45 MGH SS in usum scholarum. [45.] Hannoverae, 1912. (Nachdruck: 1984.); Fresingi Ottó krónikája. Bev., jegyz. Dr. Gombos F. Albin. Bp. 1912. (Középkori krónikások XII–XIV.) 298–299.

46 *Adolf Armbruster*: Jakob Unrest Ungarische Chronik. Revue Roumaine d'histoire 13(1974) 486.

Egy olyan elbeszélői struktúrába – például istenítélet, humanista történetírói gyakorlat – illesztették be őket, amit az akkori „tudományos” szempontok alapján meggyőzőnek és hitelesnek tartottak. A történész persze nem mondhat le arról, hogy utólag korrigálja az olvasottakat, megpróbálja visszaállítani az eredeti – esetleg persze szintén nem pontos – információk tartalmát, de ezt csak roppant szakmai fegyelemmel teheti. Ebből a szempontból valóban nagy jelentősége van a fennmaradt utólagos vagy éppen egykorú szövegek olyan értelmezésének, hogy maguk a kortársak, a résztvevők mit gondoltak, éreztek, a csata után mire véltek emlékezni. Az interpretáció bizonyos hármasságon belül mozog: (1) a „tényleg” lezajlott események, amit értelemszerűen soha többé nem ismerhetünk meg a részletek összességében; (2) az arról született egykorú vagy éppen későbbi leírások, „korai történetírói” feldolgozások; (3) a modern történész modellezése, aki műholdas térképpel, csillagászati számítógépes programmal a kezében, a korabeli fegyverek rekonstruált hatékonysági mutatóival, újkori katonai szabályzatok felhasználásával játssza újra a történeteket – ez esetben az ütközetet – úgy, ahogyan az nagy valószínűséggel lefolyhatott. Jelen esetben a három szempont sajátos keveredésével van dolgunk: Aventinus használta az egykorú, de szűkszavú történeti feljegyzéseket, leginkább a nekrológiumokat, azokat egy tudatos történetírói modellezés keretében értelmezte, kibővítette, s tulajdonképpen a modern történészekre emlékeztető módon a 791. évi avar hadjárat módszertani tanulságait felhasználva próbálta azokat a katonai, hadtörténeti valószerűség keretei között újraértelmezni. A mai hadtörténészek értékelése szerint rekonstrukciója igen jól sikerült!⁴⁷

Teljesen indokolt, ha a pozsonyi csatának mind a magyar, mind az egész közép-európai térség sorsának alakulásában meghatározó történeti jelentőséget tulajdonítunk. Egyértelmű, hogy a magyar honfoglalás sikeressége függött az ütközet kimenetelétől, sőt vannak, akik egyenesen a magyar honfoglalás lezárulását kötik az eseményhez.⁴⁸ Mások a morva vonatkozásokat emelik ki arra utalva, hogy ezzel az eseménnyel tűnt el véglegesen a Morva fejedelemség az európai történelemből, hiszen a bajorok voltak azok, akik szívesen kijátszották volna a morva kártyát a magyarok ellen.⁴⁹ Másfelől arról sem feledkezhetünk meg, hogy Közép-Európának e vidéke éppen a magyar előrenyomulásnak köszönheti, hogy belépett az írott források világába: nem véletlen, hogy Bécs és Pozsony első említése is a magyar kalandozó hadjáratokhoz kapcsolódik. Pozsony, Aventinus egy

47 Vö. Torma Béla előadásával a Hadtörténeti Intézetben, 2006. márc. 21-én. Megjelent: Gondolatok a 907. évi pozsonyi csatát megörökítő források hitelességéről. Felderítő Szemle 5(2006) 3. sz. 138–159. Köszönetet mondunk Torma Bélának, hogy a szakma figyelmét újlággal felhívta erre a rendkívül érdekes hadtörténeti forrásra. Biztatása nélkül jelen fordítás sem készült volna el.

48 Újabbán ld. *Gábor Varga: Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation.* München, 2003. (Studia Hungarica 49.) 30–31.

49 A morva vonatkozásokra, 907 és a morvák végleges eltűnése közötti kapcsolatra ld. *Karl Brunner: Der österreichische Donauraum zur Zeit der Magyarenherrschaft.* In: *Österreich im Hochmittelalter, 907–1246.* Hg. v. Anna M. Drabek. Wien, 1991. 51.

805-re datált említése mellett, egykorú forrásban elsőként éppen a 907. évi pozsonyi csatához kapcsolódóan tűnik fel.⁵⁰ A Bajor évkönyvek szempontjából is nagy jelentősége volt a kalandozó magyarok elleni harcnak, mintegy a térségben később betöltött bajor hatalmi pozíciót előlegezték meg a mű koncepciója számára. A magyar krónikákat hasznosítja is Aventinus, ám arról nem tehet, hogy éppen a kalandozások vonatkozásában azok nem tudnak igazán a segítségére lenni.⁵¹

A pozsonyi csatára vonatkozó részlet fordítása a Bajor évkönyvekből
(IV. 21. fejezet [SW 657–659., Cat. font. I. 346–347.])

„Miközben ilyen dolgok történnek francia földön, Lotaringiában és Bajorországban, a magyarok két királyt választanak, Dursakot és Bogátot;⁵² elfoglalják a Pannóniákat, amelyek korábban hatalmas pusztaságukkal a Dunáig terjedtek, a bajoroktól elragadják, és ott a magyarok telepeit hívják életre. Maga Pannónia sűrűn váltogatta lakosait, s mindannyiszor újabb és újabb névvel illették. A görögök és latin történetírók a Dráván túli részt Pannóniának, az attól inneni részt a rómaiak *Noricum*nak, Ptolemaius pedig *Pannonia Superior*nak [‘Felső-Pannónia’] nevezte. Ugyanezt *Gallograecian*nak nevezték egykoron a sordiscusok, bajorok és egyéb gallok (vagyis a teutonok), az Itáliából kiűzött bajorok maradékai és a Görögországból Euridanus és Thessalonus vezetésével oda áttelepült brennusok okán. Miután a gótokat a hunok Dáciából elűzték és Attila meghalt, a gótok és *rugii* veszik birtokba e vidéket. Ennélfogva *Gothia* és *Rugilandia*, majd *Longobardia* lett, ezt követően *Hunnia* és *Avaria*, végül pedig *Venedia* [‘vendek földje’]⁵³ és *Boiaria* [‘bajorok földje’], mint már Julius Caesar előtt is, most pedig

50 Megjegyzendő, hogy Boba Imre (s nyomában Charles Bowlus és Martin Eggers) számolnak azazal, hogy a pozsonyi csata talán nem is Pozsonynál volt, hanem Moosburgnál, vö. *Imre Boba: Braslavepruch: Bratislava or »Braslav's Burg«: Zalavár? Ungarn-Jahrbuch 17(1989) 9–23.; Martin Eggers: Baiern, Pannonien und die Magyaren. In: Bayern–Ungarn, Tausend Jahre. Hg. v. Herbert W. Wurster–Manfred Treml–Richard Loibl. Passau–Regensburg, 2001. 73–74.* – Nyilvánvaló, hogy Pozsony archaikus nevével Aventinus a 907. évi események kapcsán találkozott elsőként középkori forrásokban. Ld. még: *Jozef Kuzmik: Humanistický historiograf Johan Aventinus a staré Slovenský dejiny. Historický Časopis 31(1983) 251–260.*

51 *A. Schmid: i. m. 377., 382.* Ld. még: *Otto Rademacher: Aventin und die ungarische Chronik. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere Deutsche Geschichtskunde 12(1887) 559–576.* – A magyar krónikákból a kalandozások korára csak csúnya félreértések kerültek át Aventinushoz: 901-es évhez ld. SW IV. 21. 653. (*K. Reindel: i. m. 34–36. [N° 24.]*) és pl. a fiktív abbachi csatára ld. Simonis de Kéza *Gesta Hungarorum*. Simon of Kéza: *The Deeds of the Hungarians*. Ed. László Veszprémy–Frank Schaer. Bp. 1999. (Central European Medieval Texts) 90. (1. sz. jegyzet.)

52 Liutprand *Anatopodosis* (II. 60.) alapján ismeri és kapcsolja ide (nyilván önkényesen) őket, ahol a 920–921. évi itáliai kalandozásnál szerepelnek. Dursac-ot Györffy György Tarhossal, Tarkatus-sal tekinti azonosnak, vö. *A magyarok elődeiről i. m. 231.*

53 Visszatérően általában szlávokat ért rajtuk.

majdnem hatszázhusz éve már *Ungaria* [‘Magyarország’], de nem sok híja van, hogy korunkra *Turcia* [‘Törökország’] ne váljon belőle. Ez be is fog következni (a mi hanyagságunkból), hacsak Isten nem segít, de erre majd még visszatérek.

Germánia és a bajorok királya, Lajos az egész Bajorországra kiterjedt újoncozás után a bajorok új városába, Ennsvárba megy. Megjelennek itt a püspökök, a szerzetesek előjárói, a bajor előkelői július 15. kalendaeján [azaz június 17-én] a keresztény üdvösség 907. évében, és közös elhatározással döntenek arról, hogy a magyarokat ki kell űzni a bajorok országából. Minden egyes bajor körzetből, tudniillik nariscus-ok, boethus-k [Vogtländer], chamabus-ok [Cham vidékiek], vindelicus-ok, noricumiai, vennones, athenises [Etsch vidékiek], stájerek, vendek, karintiaiak, krajnaiak [területéről] egybehívják a férfiakat: hadat üzennek a magyaroknak, a Duna mindkét partján megindulnak a bajor előkelők harcra kész és támadó sereggel. Lajos Burchard passauai püspökkel, Aribo prefektussal Ennsvárban marad vissza. A hadvezérek a csapatokat három részre tagolják. Luitpold, az osztrák határ parancsnoka az északi parton, Theotmar salzburgi érsek pedig a délin halad; a püspökök, Zakariás Säbenből, Udo Freisingből, s a monostorok előjárói, Gumpold, Hartwich [Hartwig], Helmbert Pozsonyig vonulnak és ott tábort vernek. A Dunán pedig hajókon a király rokona, a semnonok [semptiek] vezére, Sighard⁵⁴ és a bajor urak Rathold, Hatto, Meginward és Isangrim vezetik a csapatokat.

De a magyarok sem maradnak tétlenek és gondatlanok, komolyan felkészülve tűnnek fel, mindent, ami hasznukra lehet, fegyvereket, katonákat, lovakat jó előre készenlétebe helyeztek, s mivel már nem is a dicsőségért, hanem az életükért harcolnak, kemény ellenállást fejtenek ki. Közben néhány katonájukat a bajor csapatok harcba csalogatására küldik. Mindkét királyuk a rendelkezésükre álló legnagyobb számú lovassággal a püspökök oszlopára támad. Mintha csak fürge lovaikkal át akarnák törni a harcvonalat, nagy erővel támadnak, s hatalmas nyílfelhőt bocsátanak ki. A bajorokat a szaru-íjaikból kilőtt nyílvesszőkkel borítják el, majd ismét hátrálnak. Gyorsabbak nehéz fegyverzettel felszerelt seregüknél, s amikor még azt hisszük, hogy távol vannak, már ott is teremnek; s amilyen gyorsan jönnek, ugyanolyan gyorsan el is tűnnek. Amikor már azt hiszed, hogy győztél, a legnagyobb veszélyben találsz magad. A magyarok ellenfeleiket a távolból támadják nyilaikkal: akkoriban nem ismerték a nyílt harcot, a gyalogos csatát, az egymásnak feszülő hadsorokat, a karddal vívott közelharcot, a városok ostromát és körülfűrészt, várostromot. Szokásuk szerint cseleket alkalmazva küzdenek, hol meghátrálnak, hol szorongatják ellenfelüket, s mindezt annyi velük született fortéllyal, akkora gyorsasággal és katonai tapasztalattal teszik, hogy eldönteni is nehéz, hogy mikor veszedelmesebbek ránk nézve: amikor

54 Sigharddal (Sighart) az általa ismert forrásokban találkozhatott, aki az ebersbergi grófok ősatyjának számított. A korábbi magyar fordítások által nem értelmezett „semnonok” Sempt helynévből erednek, amely egy helység, a grófok birtokától, Ebersberg-től északnyugatra. Sighardra ld. *Günther Flohrschütz: Der Adel des Ebesberger Raumes im Hochmittelalter*. München, 1989. 95., 123., 211–212.

éppen ott vannak vagy már el is vonultak, amikor menekülnek vagy éppen támadnak, amikor éppen békét színlelnek vagy hadakoznak. Miközben ugyanis elsöprő rohammal ott teremnek, ugyanolyan hirtelen eltűnnek, először menekülést színlelnek, majd lovaikat megfordítva támadnak, de bármit is tegyenek, nyilaznak és dárdát vetnek, jobbról, balról, szemből vagy éppen hátulról körbe száguldoznak, kifárasztják a mienket, majd minden oldalról ránk rontanak, a megfáradt bajorokat letámadják, fölébük kerekednek, eltiporják és legyilkolják őket.

Augusztus idusának ötödik napján [azaz augusztus 9-én]⁵⁵ a magyarok éjjel a Dunán titkon átúsztatnak, Lajos legátusát Luitpoldot, Isangrim étékfogó mestert egész csapatával, tizenöt vezérrel együtt a táborban megölik. A rákövetkező napon, azaz augusztus idusának harmadik napján [azaz augusztus 11-én], azokkal végeznek hasonló módon, könnyedén és erőfeszítés nélkül, akik halálra váltan a hajókon tartózkodtak.

Három napon át folyamatosan folyik a harc az égiek haragvásának közepete: a bajor nemesség legnagyobb része elpusztul, a köznépet számolás nélkül vágják le. Luitpold, Bajorország keleti részének vezére a bajor fejedelmek nemzetségének ősatyja, a *praefectorumque praetorio Rheni* három püspökkel, három apáttal, tizenkilenc bajor előkelővel együtt életét veszíti. Utóbbiak nevei a következők: Pilegrimus, Theodovalda, Hebbo, Isengrim, Hatho, Bero, Rudomund, Litofrid, Valter, Aribert, Babo, Iring, Gundovalda, Isenogrim, Hathoch, Meginovit, Rathold, Isengrim, Albert. A régi oklevelekben rábukkantam arra, hogy ez a Luitpold, Nariscus és Boethus fejedelmek ősatyja, császáraink és királyaink nemzetségéből származott. Ugyanis őt, Lajos király kiváló grófjának és kedvelt rokonának nevezi. Úgy tudják, hogy feleségével együtt temették el, Adelhaiddal, Szász Ottó leányával, I. Henrik német császár leánytestvérével, az ausztriai Melk Szt. Benedek monostorában.⁵⁶ Két fiút hagyott maga után, Arnulfot és Bertoldot, akik megszerezték maguknak a Bajorországot. Noha alaposan kutattam, nem találtam Luitpold felmenőinek nyomára, vagy hogy milyen fokon állnak rokonságban Nagy Károly családjával. Úgy gondolom, hogy még további kutatásra lesz szükségem a nariscus, boethus, és ahonnan származott, a bambergi könyvtárakban. Hogy visszatérjek oda, ahonnan kiindultam, csak kevesen jutottak vissza sikeres menekülésük után Lajoshoz Ennsvárba. A meghalt Luitpold helyébe Aribo lépett.

A magyarok miután ilyen nagy győzelmet arattak, zsákmánnyal teli táborokat kaparintottak meg, a menekülők nyomába erednek. Megfékezésükre Lajos a sereg szétszéledt katonáit egybegyűjti, újabb csapatokkal egészíti ki a mellette

55 Érdekes módon itt Aventinus nem követi a korabeli nekrológiumok adatait, amelyek leginkább júl. 4–5-re tették az előkelők halálát, és így a csata napját is. Az általa megadott jún. 17. körüli indulásból is egy július elejei dátum következne.

56 Itt Luitpold nevét Aventinus nyilvánvalóan összekeverte más Lipótokéval, információi zavarosak, vö. *Karl Lechner*: Beiträge zur Genealogie der älteren österreichischen Markgrafen. *MIÖG* 71(1963) 246–280.

maradt tartalékból. Nem tudván az ellenség által előkészített cselvetésről, kivetzi seregét. Ugyanis a magyarok a mezővel szomszédos erdőben rejtették el az övéiket, ahonnan mindkét sereget szemmel lehetett tartani. Az ellenfél menekülést színlel, a mienk türelmetlenül üldözik őket, miközben alakzataik felbomlanak, a csatarend szétesik. A menekülők a lesvetés helyéhez vezetik őket, s mielőtt elhaladnak az erdő mellett, az ott rejtőzködők kiáltozva hátulról váratlanul rárontanak a mienkre, s az elöl menekülők is megállnak és keményen szembe szállnak az üldözőkkel. A hátulról, szemből, mindenfelől körbefogott bajorokat legyilkolják. Lajos király Passauba menekül. Úgy tudják, hogy ezt a vereséget a bajorok Augusta Rhetiae-nél, német nyelven Augsburgnál szenvedték el, a nevek hasonlósága azonban megtévesztette őket, hiszen csak egy betűnyi különbség miatt lett Ansburgból [Ennsvárból], Anassoburgium-ból Augsburg.”

Bajor krónika

(IV. 139. fejezet [SW 256–257.]

„Miként győzték le a magyarok kétszer a bajorokat, Pozsonynál és az Ennsnél?

A magyarok, miközben a birodalomban Lajos király uralkodott, két királyt választottak maguknak, Dursakot és Bogátot, és elfoglalták a Rába és Száva közötti földet, ami korábban bajor volt. Lajos király nagy gyűlést tartott az Ennsnél június 17. napján, amikor a Krisztus születése utáni 907. évben jártunk, ahol arról döntöttek, hogy kiűzik a magyarokat. Három sereggel vonultak tehát a magyarok ellen: a bal oldalon vonult a sokszor emlegetett Luitpold, a jobb oldalon Thietmar, a salzburgi érsek, Otto freisingi püspök; Zacharias brixeni püspök az apátokkal: Guntbolddal, Hartwiggal és Helmprechtel, a vízen pedig hadihajókkal a sempti gróf, Sighard, további előkelőkkel: Ratholddal, Hattoval, Meginwarddal és Isangrimmel. A bajor hadinép Pozsonynál gyűlt egybe.

De a magyarok sem tétlenkedtek, küzdöttek az életükért, a bajor seregeteket egyiket a másik után sorban levágták. Megölték Luitpold herceget a három megnevezett püspökkel, a három apáttal, és 19 bajor gróffal együtt. Az ő teteme Melkben nyugszik, feleségével, Adelhaiddal együtt. Tőle származnak a bajor hercegek, mind a mai napig. Azt, hogy az ősi bajor királyi nemzetségből származik, a régi császári levelek bizonyítják: Gyermeke Lajos királyt őt kedves, közeli rokon barátjának nevezi. Két fiúgyermeket hagyott maga után: Arnulf herceget és Bertold herceget, akik később egymást követve kormányozták Bajorországot. Luitpoldról vagy ahogy az osztrákok hívják, Lipótról annyit találtam, hogy Lajos királynak a főparancsnoka és őrgrófja volt. Utána III. Erbo burghauseni gróf lett a főparancsnok.

Miután a magyarok ilyen nagy győzelmet arattak a bajorok felett, az Enns mellett nyomultak előre, ahol Lajos király Burchard passauai püspökkel és hadinépükkel táborozott. A magyaroké lett a győzelem, sok katonát levágtak. Lajos király Passau felé menekült.”

LÁSZLÓ VESZPRÉMY

THE HUNGARIAN VICTORY OF 907 FROM AVENTINUS'S POINT OF VIEW
THE BATTLE OF POZSONY

On 4–5 July 907 the Hungarian army inflicted crushing defeat on the military of the German king Louis the Child near Pozsony (today Bratislava, Slovakia). The Bavarian margrave Liutpold, an archbishop, two bishops and several notabilities died there. The succinct records of the annals and necrologies were complemented remarkably by the *Annalium Boiorum libri septem* and its German version written by the humanist historiographer Johannes Turmair (1477–1534) in Ingolstadt in 1554. Since the end of the 19th century it has been under discussion how credible Aventinus's records were, and whether he used up sources which got lost later on. Undoubtedly, Aventinus found other sources, mainly necrologies, and by the help of the description about the campaign of Charlemagne against the Avars, he could credibly reconstruct the events of 907.

It is clearly justified to attach historical importance to the Battle of Pozsony which affected the future of Hungary and the whole Central European region to a great extent. Obviously, the fate of the Hungarian conquest depended on the battle; in fact, it indicated the end of the conquest. Moreover, thanks to the Magyar advance, the use of written records became general in the related part of Central Europe: the first reference to Vienna was made just on the occasion of Magyar raids. The name of Pozsony was recorded first in connection with the battle of 907. The campaign against the Hungarian raiders was significant even in respect of the Bavarian annals: they anticipated the farther dominant Bavarian controlling power in the region.

The productivity and talent of Aventinus would possibly surpass present norms. It can be maintained without exaggeration that Aventinus was the first “scholarly” researcher of early Hungarian military history. The annex contains the Hungarian translation of the related records of Aventinus.